

Po sledih Porabcev in Prekmurcev v Ameriki

(26.9.2006 – 2.10.2006)

Popotniški dnevnik Tiborja Horvata in Joëla Gerberja

New York

Po več kot osemurnem poletu sva prispela v „glavno mesto sveta“, na letališče JFK v New Yorku. Po obveznem kratkem pogovoru v ameriškem carinskem uradu sva pobrala prtljago in zapustila veliko halo znamenitega aerodroma. Takoj sva naletela na prvo posebnost, in sicer na pokrit poseben prostor za kadilce, ki se nama je zdel malce smešen. Kmalu sva že sedela na t. i. Shuttlebus-u, ki naju je odpeljal do hotela. Potovala sva skupaj z nemškimi in zahodnoameriškimi turisti preko Brooklyna, Queensa in Harlema, čez kakšno uro sva že prispela na cilj, na Upper Westsite na Manhattanu.

Ko sva se vselila v hotelsko sobo, naju je zelo privlačila postelja, kajti zaradi dolgega leta ter časovnega razmaka sva bila zelo utrujena. Toda takoj sva se začela privajati na nove razmere, in šla nekaj pojest. In kaj bi lahko pojedla v Ameriki za prvi obrok? Seveda sendvič XXL velikosti. Vsedla sva se na klop v nekem velikem križišču in takoj nama je bilo jasno, zakaj pravijo New Yorku, da je „mesto, ki nikoli ne spi.“ Ogromen promet, ljudje kot mravlje, razsvetljene trgovine, vse je odprto, vse živi... Po turški kavi, s katero naju je postregel indijski natakhar v grški restavraciji, sva se počasi vračala v hotel.

Naslednji dan zjutraj sva že ob 6.30 zapustila hotel ter se z metrojem odpeljala do *Battery Park*, od tukaj pa z brodom na *Liberty Island* (*Otok svobode*) ter naprej na otok *Ellis Island*. Želela sva si ogledati kip svobode, še preden ga zasujejo turisti. Že z broda sva občudovala njegovo veličastnost. Predstavljala sva si, kakšno doživetje je bilo za priseljence pred kakšnimi sto leti, ko so ga zagledali z ladje. Kakšen občutek, kakšno olajšanje je pomenil zanje pogled na velikanski kip, saj so več tednov preživeli zaprti na ladji na Atlantiku.

Ko sva prispela z dvigalom do terase za razgled, naju je presenetila prečudovita panorama: fantastični razgled z manhattanskim Skyline-om, v ozadju pa *Brooklyn Bridge*. Ko sva si dodobra napasla oči, sva se poslovila od simbola svobode ter nadaljevala pot do naslednjega cilja, otoka *Ellis Island*. Majhen otok pred mestom New York je pomenil vhodna vrata v novi svet milijonom priseljencev. Ko sva stopila z broda ter šla v stavbo za emigrante, sva se soočila s tem, kakšni postopki in težave so čakale priseljence. Na velikih črno-belih fotografijah so predstavljeni prihod, zdravniški pregled, preizkušnja inteligence itd...

Ko sva stopila v čakalnico, sem si poskusil predstavljati, kakšni občutki so obdajali sestri mojega dedka (Tiborja Horvata), ko sta okrog leta 1910 iz majhne porabske vasi Števanovci prispeli sem. Ogromno različnih narodov, noše, babilonska zmešnjava jezikov, italijanski, grški, turški, ruski itd... Preko okenskih šip so ju pa pozdravljali newyorški nebotičniki. Dandanes je *Ellis Island* muzej in hkrati spomenik. S pomočjo avdiovodnika, kjer pripovedujejo nekdanji priseljenci o svojih vtisih in doživetjih, se soočamo z ambientom tistega obdobja. Obiskovalcem so na voljo računalniki, na katerih lahko pobrskaajo in iščejo piimke in imena priseljencev. Takoj sva izkoristila priložnost ter vtipkala nekaj pogostih porabskih priimkov, kot so Dončec, Mukič, Sukič, Horvat, Bedič, Merkli, Holec itd... Najdena imena sva si lahko ogledala na ogromni kovinsko črni okrogli steni, ki se ji pravi *Wall of Honor*.

Za to steno so prispevali potomci priseljencev, v zameno so na njej ovekovečili ime njihovih prednikov. S pretresljivimi doživetji sva se v zgodnjih popoldanskih urah vračala v mesto. Avto, ki sva ga najela, da bi se podala po sledovih porabskih priseljencev, naju je čakal šele ob 18. uri, zato sva imela še zadosti časa, da peš odkrijeva nekatere predele Manhattana. Od parka *Battery* sva se napotila proti središču Manhattana. Nekateri nebotičniki so bili tako visoki, da naju je zgrabila kar vrtoglavica. Ob visokih stavbah se pa skrivajo male cerkvice, ki prav s svojo majhnostjo opozorijo nase. Čez čas sva prispela na prizorišče, ki spominja ljudi na tragične dogodke 11. septembra 2001. Pred terorističnim napadom sta tu stala stolpa *World Trade Centra*.

Pretresljivo je bilo stati na mestu, kjer je zgubilo pred petimi leti svoje življenje toliko ljudi. Zapustila sva kraj žalosti in se sprehodila preko bančne in borzne četrti *Wall Street* do *Broadwayja* v severno smer. Naenkrat sva se znašla v mestni četrti, ki je bila popolnoma drugačna kot ostale. Bila sva v *China Townu*, v Kitajski četrti. Seveda sva bila še zmeraj v Ameriki, toda življenje je bilo podobnejše utripu v Beijingu ali Hong-Kongu. Azijski trgovci so punujali svojo „živo robo“ (ribe, rake in druge morske sadeže) na majhnih tržnicah.

V izložbah so se ponujali zlatorumeno pečeni piščanci, ki so jih kupovali predvsem Azijci. Čez nekaj ulic sva opazila rdeče-belo-zelene zastave kot simbol sosednje četrti, ki se imenuje *Little Italy* (Mala Italija). To je pač Amerika! Pred nekaj minutami sva bila še v Aziji, zdaj pa v južni Evropi. Opazila sva nekaj, kar sva do zdaj pogrešala: tu se je dalo sedeti zunaj pred restavracijami, opazovati in jesti.

Ker sva se pač v Evropi navadila, da je ob lepem vremenu zelo prijetno posedati na terasi pred restavracijo, sva izkoristila priložnost v Mali Italiji. (Te možnosti sva

pogrešala tudi ob nadaljevanju poti po Ameriki.) Ko sva užila fino italijansko hrano in so naju pri plačevanju presenetili z „dodatnim davkom“, sva se s podzemno železnico napotila na *Upper Westside*, kjer naju je že čakal najeti avto.

Pravzaprav sva mislila najeti mali avto, toda ker majhno po ameriško ni zmeraj enako tistemu, čemur po evropsko pravimo majhno, sva dobila srednje velik avto z avtomatskim menjalnikom. Čakalo naju je drugo presenečenje, in sicer kako zapustiti Manhattan okrog 18. ure zvečer, ko vsi grejo domov iz službe. Na srečo sva bila dva, avto pa je imel navigacijsko napravo. V Združenih državah so ceste in smeri drugače označene kot v Evropi. Namesto imen krajev so največkrat napisane le številke cest ter smeri (npr. 320 East High Street). Za dva Evropejca ni najbolj enostavno priti iz ogromnega mesta v času prometnih zamaškov. Toda le nekaj časa sva potrebovala, si pridobila rutino in sva srečno zapustila New York, prišla sva na zahodno avtocesto številka 78. Najin naslednji cilj je bil mesto Bethlehem v državi Pennsylvania, v katerem živi 80 tisoč ljudi in v katerem se je naselilo tudi veliko Porabcev in Prekmurcev.

Bethlehem

Ko sva se vozila po avtocesti št.78 proti mestu Bethlehem, se je promet razredčil, tako sva po dveurni prijetni vožnji prispela v mesto. S pomočjo navigatorja sva našla hotel, v katerem sva že pred kakšnim mesecem rezervirala prenočišče. Receptor hotela naju je že čakal in nama pomagal odnesti prtljago v sobe. Zelo se je trudil (po naših merilih morda preveč) pogovarjati z nama, toda ni bilo enostavno, kajti zaradi njegovega ameriškega akcenta angleščine sva ga težko razumela. Ta površna pretirana vljudnost ter pozornost nama je padla v oči tudi drugje v Ameriki. Evropejcu sta malo nenavadni, najboljša je, če ju doživi kot pozitivno gesto. Ko nama je gostobeseden receptor razkazal vso opremo sobe, se je poslovil, tako je ostalo zadosti časa za počitek, da bi lahko naslednji dan z novimi energijami odkrivala nove stvari.

Naslednji dan sva zgodaj vstala in začela odkrivati mesto. Obiskovalec Bethlehem tako opazi dve stvari: prvič, da reka razdeli mesto na dva dela (*North Bethlehem in South Bethlehem*),

drugič, da so na zgodovino in podobo mesta imeli velik vpliv Moravci (Herrnhuti). (Herrnhuti = nemško govoreča protestantska skupnost z Moravskega).

Ob našem hotelu se je nahajal muzej na prostem, ki je predstavljal zgodovino industrije bethlehemske Moravce. Obiskali smo tudi več njihovih stavb, ki reprezentirajo gospodarsko in kulturno dediščino mesta. Bila sva v severnem delu mesta in sva si, preden bi se odpeljala v južni del mesta, zaželela kavo. V neki gostilni sva si naročila navadno kavo (*regular coffee*) in sva dobila poln kartonski kozarec (4 dl). Poleg tega pa je v ZDA navada, da ti zastonj dolijejo kavo, če vidijo, da imaš prazen kozarec. To storijo tako spretno, da se presenetiš, ko imaš spet poln kozarec. Tudi to je Amerika, kjer se beseda storitev piše z „velikimi črkami“.

Po toliko kofeina sva bila zadosti sveža, da bi nadaljevala z razkrivanjem bethlehemske zgodovine. V južnem delu mesta sva obiskala slovensko katoliško cerkev sv. Jožefa. Med letoma 1880 in 1930 se je v južnem delu Bethlehem naselilo veliko število Prekmurcev in Porabcev (Slovencev z Ogrske). Med njimi so bili tako katoličani kot tudi evangeličani. V južnem delu mesta, kjer so si našli zaposlitev, so ustanavljali svoje cerkve in klube za družabno življenje.

Ko sva poskusila stopiti v cerkev sv. Jožefa, sva naletela na zaprta vrata. Oglasil pa se je nekdo iz stavbe, ki je stala nasproti cerkve. Ko sva se obrnila, sva videla, da naju je ogovoril župnik, ki je z belo barvo barval vrata hiše. Ko sva stopila do njega, se je predstavil kot župnik cerkve sv. Jožefa. Opravičil se je, da nama zaradi pleskanja zdaj ne more pokazati cerkve, povabil naju je, naj se vrneva naslednji dan ob 9. uri. Lepo sva se mu zahvalila in hitela nazaj do hotela, kjer sva bila dogovorjena s Susan, ki je potomka Prekmurcev. Z njo sva stopila do najstarejše knjigarne v Združenih državah (*Moravian Bookshop*), ki ima tudi jedilni kotiček, zato sva si naročila kosilo. Susan, ki ureja arhiv Jeklarnе v Bethlehemu, naju je povabila na pogovor s Stephenom, ki je več let delal v Jeklarni in je po očetovi veji Porabski Slovenec. Pri njem sva srečala tudi Dennisa in Kena, ki prav tako kot Susan urejata arhiv tovarne. Onadva sta pravkar delala intervju s Stephenom o njegovem delu v Jeklarni. Midva sva ga pa vparašala o njegovih slovenskih koreninah. Po prijetnem klepetu sva se vrnila v hotel, kajti vedela sva, da naju čaka naslednji dan natrpan program.

Zjutraj ob 9. uri sva se oglasila pri župniku cerke sv. Jožefa, kakor sva to prejšnji dan obljubila. Ko nama je župnik odprl cerkev, sva zagledala pisane vitraže, na vsakem oknu pa lahko prebrala imena porabske ali prekmurske vasi, med njimi tudi ime Števanovci.

Po krajšem pogovoru z župnikom sva se vrnila v hotel, kjer sva se srečala z Margie in njenim možem Joejem. Njen oče je bil iz Števanovcev. Skupaj smo šli obiskat njeno sestrično Charlene. Po krajšem pogovoru in pregledu nekaterih dokumentov smo ugotavljali, da smo v sorodstvu. Dedek Margie in Charlene, ki je odšel v Ameriko, ter Tiborjeva parbabica sta bila brat in sestra ali bratranec in sestrična po prvem kolenu. Natančno nismo mogli ugotoviti.

Po prijetnem pogovoru s simpatičnimi ljudmi sva se vračala v južni del mesta, da bi nama Ken, ki je več kot štirideset let delal v Jeklarni, pokazal tovarno.

Ko sva prispela pred tovarno, sva se spoznala tudi z Mary, ki je priseljenka iz Prekmurja. Mary pozna več Števanovčanov, ki so se priselili po letu 1956, ter so še od doma poznali Tiborjevega očeta. Presenetila naju je s povabilom, češ da naju Števanovčani vabijo na večerjo v neko restavracijo. Pred večerjo sva se pa dobila s profesorjem Univerze Lehigh, gospodom Amidom, ki nama je predstavil pisano zgodovino bethlehemskih emigrantov. Po kopici novih informacij in vtisov sta se nama res prilegla večerja in pogovor s Števanovčani v idilični gostilni.

Naslednji dan sva namenila obisku Tiborjevih tet v državah New Jersey in New York, ki ju je Tibor nazadnje videl leta 1989. Napotila sva se zgodaj zjutraj in sva presenečeno ugotovila, da nama navigator v avtu predlaga prav nasprotno smer, kot sva si jo izbrala po zemljevidu. Po krajšem premisleku sva zaupala navigatorju, čeprav nama je predlagal cesto, ki je sploh ni bilo na zemljevidu. Dobro sva se odločila, kajti prispela sva pred tetino hišo brez kakršnih koli težav.

Po vrnitvi v Bethlehem sva obiskala pokopališče v južnem delu mesta, kjer so pokopavali prekmurske in Porabske Slovence, ki so se na začetku 20. stoletja preselili v »novo domovino«. Pokopališče je na hribu, od koder se je odpiral čudovit razgled na mesto.

Obiskovalcu takoj padejo v oči ogromne peči Jeklarne, katera je dala kruh večini družin v mestu. Skoraj iz vsake družine je delal v tej tovarni vsaj en član. Tovarno so ustanovili pred več kot sto leti, svoja vrata je zaprla 1995. leta. Kot največji delodajalec v mestu je tovarna pomagala številnim Porabcem in Prekmurcem, da si ustvarijo novo eksistenco.

Na pokopališče sva stopila preko stranskega vhoda in sva dobila občutek, kot da sva na nekem porabskem pokopališču, kajti na nagrobnikih je pisalo »*Eti pocsiva*«. Naredila sva nekaj fotografij ter odšla v evangeličansko slovensko cerkev sv. Janeza, ki je le nekaj ulic stran od pokopališča. Povabili so naju na božjo službo ter kosilo po njej, ki ga je pripravilo oltarsko društvo evangeličanske cerkve, sponzoriralo pa Prijateljsko društvo Bertlehem-Murska Sobota. Na tem srečanju sva se srečala predvsem s prekmurskimi priseljenci. Drug za drugim so stopili k mikrofonu in zelo

plastično ter ganljivo pripovedovali o svojih otroških in mladinskih letih, življenju ter delu v multikulturnem južnem predelu Bethlehema. Še vedno se rada spominjava tega lepega dogodka najinega obiska.

Zvečer pa so naju čakali v madžarski cerkvi sv. Štefana, kamor naju je povabila Margit, nekdanja sošolka Tiborjevega očeta v Števanovcih. Na fini in obilni večerji je bilo več kot 100 ljudi, spoznala sva več priseljencev iz južnega dela Železne županije.

Z zanimivimi vtisi in sita sva se vrnila v hotel ter začela pripravljati najine kovčke, kajti naslednji dan zvečer sva se vračala v Evropo. Med potjo na letališče JFK v New Yorku sva se ustavila pri družini Bedič, ki je nekoč živela v soseščini Tiborjevih starih staršev. Tiborjev oče se jih še danes rad spominja, kakor tudi lepih časov pri »Šoulini«, ko so bili še vsi »doma« v Števanovcih.

Zelo sva uživala ob kratkem, toda zelo intenzivnem obisku v Združenih državah Amerike, v Evropo sva se vrnila z novimi doživetji in vtisi. Zanimivo je bilo spoznati zgodovino Moravcev ter njihov vpliv na razvoj mesta Bethlehem, še zanimivejše pa je bilo iskati sledove prekmurskih in porabskih izseljencev. Pri tem raziskovanju sva spoznala veliko dobrih ljudi, ki so nama pomagali in se angažirali, da bi lahko našli vse več ljudi in virov. Zahvaljujema se jim, posebej *Susan Vitez*, ki ureja arhiv Jeklarne, in je organizirala za naju razne dogodke in srečanja. Prav tako posebna hvala *Mary Karol*, ki naju je spoznala s Slovenci iz Števanovec (Margit Časar, Vendel Časar in žena Ana, Jožef Kosar), ki so poznali Tiborjevega očeta še iz Števanovec. Zahvaljujema se tudi *Joseph* in *Margaret McCarthy-Pinter* za njihovo predanost in svoje dragocene informacije o slovenski zgodovini v Betlehemu.

Kmalu želiva ponoviti najino pot preko Atlantika, da bi lahko še podrobneje spoznala zgodovino prekmurskih in porabskih priseljencev v Betlehemu. Že vnaprej se veseliva ponovnega snidenja s starimi in novimi znanci.

Prevod: Marijana Sukič

1. Kip svobode in Manhattan
2. Ellis Island, preko tega otoka je stopilo na ameriška tla 12 milijonov priseljencev
3. Wall of Honor, stena, na kateri so zapisani imeni in priimki priseljencev
4. Mesto, kjer sta stala nebotičnika World Trade Centra
5. Tržnica v Kitajski četrti
6. Mala Italija/Little Italy
7. Bethlehem, PA, severni del mesta
8. Tipična hiša Moravcev (Herrnhuti) v Bethlehemu
9. South Bethlehem/Južni Bethlehem, kjer so se v velikem številu naselili Porabci in Prekmurci
10. Vitraža katoliške cerkvi sv. Jožefa
11. V Jeklarni v Bethlehemu je delalo veliko porabskih in prekmurskih izseljencev
12. Pokopališče, na katerem počiva tudi veliko Slovencev. V ozadju peči Jeklarne